

Retro-anmeldelse

DAGLIGT LIV I NORDEN

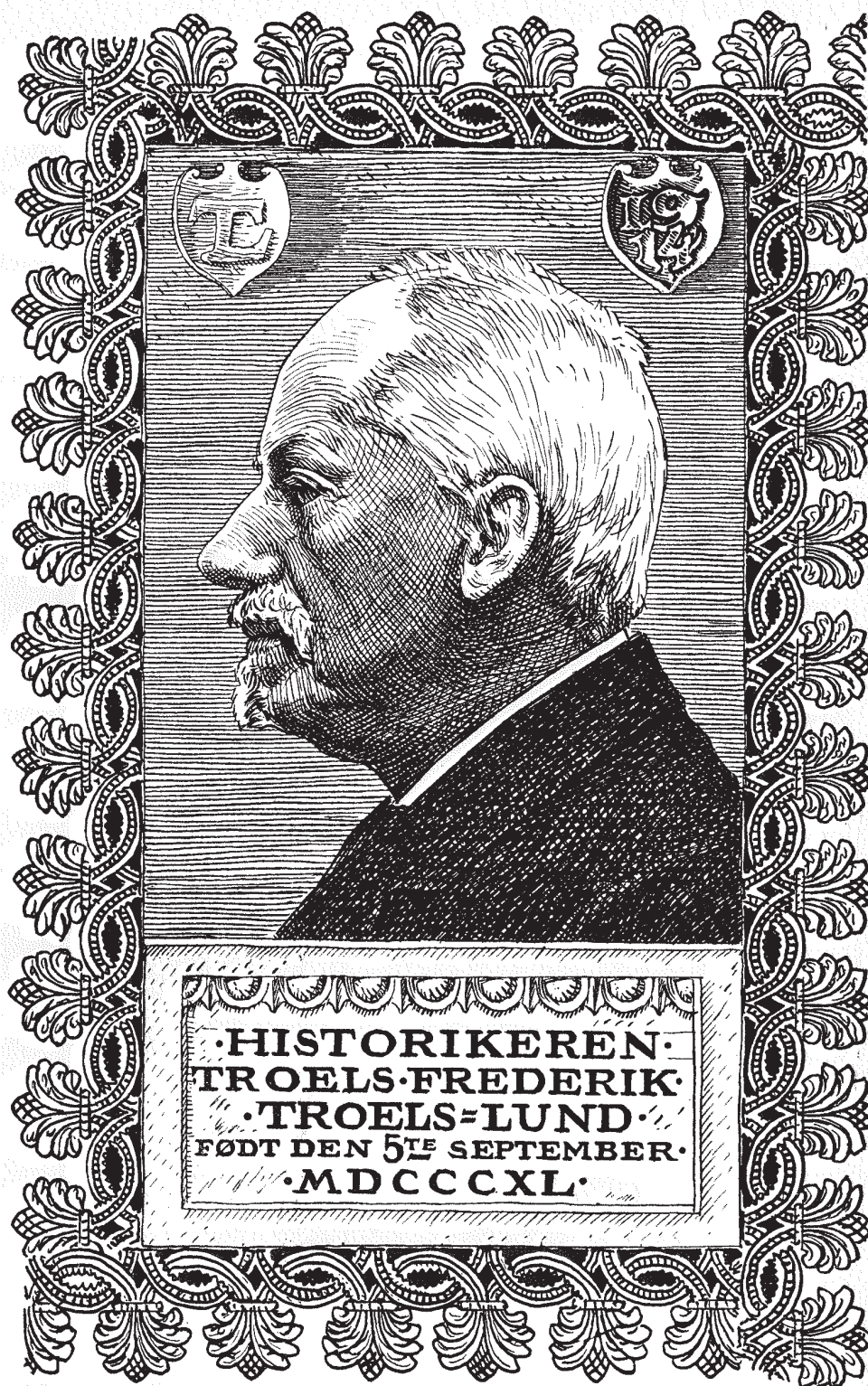
100 ÅR EFTER

| Troels Lund: *Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede*, bd. 1-14, C.A. Reitzel, København 1879-1901. Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*, 4. udg., bd. 1-14, Gyldendal, København 1914-15. Troels-Lund: *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*. 6. udgave ved Erik Kjersgaard. I. Land og folk. Bønder- og købstadsboliger. 1968. 568 s. II. Herregårde og slotte. Klædedragt. 1968. 529 s. III. Fødemidler. Hverdag og Fest. 1969. 486 s. IV. Årlige fester. Fødsel og dåb. 1969. 523 s. V. Trolovelse. Forberedelse til bryllup. 1969. 517 s. VI. Bryllup. Ægteskab og sædelighed. 1969. 615 s. VII. Livsbelysning. Livsafslutning. 1969. 611 s. Illustreret. Gyldendal, København, 378,00 kr. hæftet, 518,00 kr. indb. (i 1969).

Troels Frederik Lund (1840-1921) slog efter teologisk uddannelse og en forsigtig start som filosof og digter ind på et kulturhistorisk forfatterskab, som lige siden har vakt debat i historiefaglige kredse, og i mange år tilmed også var salgbart i den bredere offentlighed.¹ Her blev han kendt slet og ret under navnet Troels-Lund, som han i 1903 havde ændret sit efternavn til. I hans forfatternavn gled fornavnet derpå bort.

Af størst betydning for forfatterskabet blev det, at han i løbet af 1870'erne udtænkte en plan for en storstilet fremstilling af Danmark-Norges historie i 1500-tallet, og som del heraf udkom i 1879 det første bind af *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede* omhandlende geografi, natur, befolkning og infrastruktur. Allerede da det andet bind, der omhandlede bønder- og købstadsboliger, udkom året efter, havde værket dog fået en ny undertitel: *Dagligt Liv i Norden i det 16de Aarhundrede*. For det var det daglige livs beskrivelse i alle dets afskygninger, der blev forfatterens mål med sit værk, og det var for at skrive historie ud fra denne synsvinkel, at både mand og

¹ Efter en træg start for *Dagligt Liv* med et oplag på ca. 1.000 voksede det med tredjeudgaven til 17.000, jf. Erik Kjersgaard: „Manden og værket“, *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 39.

Træsnit fra fjerdeudgaven af Dagligt Liv, der udkom 1914-1915 og var den sidste udgave, Troels-Lund selv stod for. Det er altså denne „Ausgabe letzter Hand“, der kan fejre 100-års jubilæum i år.

værk blev først berygtet og siden berømt. Efterfølgende udgaver gjorde da også *Dagligt Liv* til hovedtitlen og skrottede alle referencer til den oprindelige plan, der også skulle have omfattet den mere traditionelle begivenhedshistorie. Dette gælder også den fjerde udgave, som blev den sidste, Troels-Lund selv nåede at gennemse.

At Troels-Lund i tide drejede bort fra ambitionen om at inddrage den politiske historie, der ville have set værket svulme til mindst 23 bind, var måske et held, for det gjorde det mere homogent og sikrede det mod at ende som en torso. Nu blev det til de 14 bind (i sjette udgave samlet to og to i syv bind), som med Troels-Lunds egne ord formede sig som en rejse med afsæt i en beskrivelse af de materielle vilkår, og som over en beskrivelse af det daglige liv set gennem en række skikke og ritualer nåede sin slutning ved at forklare, i hvilken belysning datidens danskere så livet, og hvordan de tog afsked med det. Det bør dog understreges, at selv om Troels-Lund ikke inkluderede den politiske historie i *Dagligt Liv*, så opgav han den ikke. I stedet udgav han både før, under og efter sit arbejde med *Dagligt Liv* separat en række studier i det politiske styre i 1500-tallets slutning navnlig med fokus på formynderstyret under Christian 4.s mindreårighed.²

For en umiddelbar betragtning kan det forekomme som om, *Dagligt Liv* allerede tidligere har været genstand for en slags retro-anmeldelse i *Historisk Tidsskrift*, nemlig da Povl Eller fra Frederiksborgmuseet i 1971 anmeldte sjette udgave af *Dagligt Liv*, som Erik Kjersgaard fra Nationalmuseet stod for at udsende 1968-1969.³ Men det var faktisk første gang. Ingen af førsteudgavens 14 bind, der udkom 1879-1901, eller de fire følgende samlede udgaver var genstand for omtale i *Historisk Tidsskrift*.⁴ Deri ligger i sig selv en fortælling om Troels-

² En række af disse afhandlinger, som også tæller en biografi over Peder Oxe, er samlet i Troels-Lund: *Historiske Fortællinger. Tider og Tanker*, bd. 1-4, 1910-1912.

³ *Historisk Tidsskrift*, 12. rk., bd. 5, 1971, s. 154-162.

⁴ Anden udgave, den såkaldte folkeudgave, udkom 1903-1904. Tredje udgave 1908-1910 introducerede 1.700 illustrationer i værket, i vid udstrækning udvalgt af Troels-Lund selv. Fjerde udgave udkom 1914-1915, nu med titlens stavemåde let ændret til *Dagligt Liv i Norden i det sekstende Aarhundrede*, og i femte udgave 1929-1931 blev billedsiden under ledelse af Knud Fabricius udvidet til ca. 2.700 illustrationer. Sjette udgave er baseret på fjerde udgave, men med moderniseret retskrivning og antallet af illustrationer reduceret til 900 delvis helt nye. Heri er kilde- og litteraturhenvisningerne desuden ajourført og udvidet, og Kjersgaard har forsynet udgaven med en fyldig indledning. Sjetteudgaven må derfor anses for standardudgaven af værket. Ifølge Palle O. Christiansen: *Kulturhistorie som opposition. Træk af forskellige fagtraditioner*, 2000, s. 75, var en syvende udgave under forberedelse, men lader til at være strandet. *Dagligt Liv* er for øvrigt blevet oversat til svensk og norsk, og dele af det til tysk.

Lunds værk, som siden har dannet et ledemotiv i dansk historiografi om manglende accept af kulturhistorien, om faglige miljøers indbyrdes kamp for anerkendelse og institutionelt herredømme og om metodiske og videnskabsteoretiske positioner.⁵

Povl Ellers anmeldelse var udførlig, og han slog indledningsvis fast, at det måske var en forsømmelse, at *Dagligt Liv* ikke var blevet anmeldt før. Han var endda tilbøjelig til at anerkende, at der i værket „lå en originalitet og en kraft i gennemførelsen, som gjorde værket til et enestående udtryk for et større, bredere, mere inspirerende nybrud med mere iøjnefaldende følger end selv den kritiske skoles“. Store ord, idet der med den kritiske skole næppe kan sigtes til andre end den klassiske kildekritiks eksponenter i skikkelse af f.eks. Kristian Erslev og J.A. Fridericia, som traditionelt fremstilles som de faglige modpoler til Troels-Lunds særegne hermeneutik. Povl Eller veg dog tilbage for at uddybe sit standpunkt, og i stedet gik han (der netop på dette tidspunkt var ved at færdiggøre sin disputats om 1600-tallets kongelige portrætmalere) i sin anmeldelse i gang med over fire hele sider at debattere Erik Kjersgaards redaktionelle valg på billedsiden i forhold til illustrationernes placering, deres beskæring og ledsagende tekster foruden principperne for registre og noter. Ikke ligegyldige sager, men måske havde man gerne hørt noget mere om værkets indhold. Det er bemærkelsesværdigt lidt, Eller har at sige om de trods alt ca. 3.500 sider, der er tale om. Han vendte dog sidst i anmeldelsen tilbage til spørgsmålet om Troels-Lunds og hans værks betydning. Det skete med afsæt i Erik Kjersgaards indledning i første bind, *Manden og værket*, der biografierer Troels-Lund og placerer *Dagligt Liv* i forhold til fagtraditionerne i dansk historieskrivning.⁶ Kjersgaard føjer nok kun lidt nyt til det traditionelle billede af Troels-Lund som den, der først mødte hård kritik fra faghistorikerne, men at kritikken langsomt dæmpedes i takt med den stigende folkelige anerkendelse af Troels-Lunds kulturhisto-

⁵ Af de nyere bidrag hertil, og hvor Troels-Lund tildeles en hovedrolle, kan fremhæves Christiansen, anf. arb., Bjarne Stoklund: *Tingenes kulturhistorie*, 2003, og Tine Damsholt: „Til kulturhistoriens genealogi. En diskussion af kulturhistoriens genstande og strategier“, *Kulturstudier*, nr. 1, 2010, s. 7-24.

⁶ *Dagligt Liv*, 6. udgave, bd. 1, s. 7-48. Kjersgaards indledning er et udmærket sted at starte for en introduktion til Troels-Lund. Adskillige andre introduktioner er skrevet både før og siden, se f.eks. Knud Fabricius: *Troels-Lund*, 1921, og Henrik Gjøde-Nielsen: „Troels-Lund. En biografisk skitse“, *Fortid og Nutid*, marts 2003, s. 49-67. En livsvurdering, der tenderer psykoanalyse, er givet af Leo Tandrup i *Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., bd. 15, 1984, s. 30-36. I leksikonets foregående udgave var biografien begået af Knud Fabricius (2. udg., bd. 24, 1943, s. 281-288), mens A.W. Mollerups portræt i 1. udg. (bd. 10, 1896, s. 450-451) var ganske kortfattet og skrevet, mens *Dagligt Liv* endnu var under udgivelse.

rie; en anerkendelse, der ligefrem førte til en „apoteose“ for Troels-Lund på hans ældre dage.⁷ Han var blevet afvist, da han ad to omgange søgte at blive professor i historie, men alligevel; i 1888 blev han titulær professor, i 1897 kgl. ordenshistoriograf og i 1901 optaget i Videnskabernes Selskab. Det giver herefter ikke mening at karakterisere Troels-Lund selv som outsider, selv om det kulturhistoriske genstandsfelt ikke uden videre førte til anerkendelse for andre historikere, måske mest tydeligt Hugo Matthiessen og Georg Hansen, som mere eller mindre direkte fulgte i Troels-Lunds fodspor.⁸

Kjersgaard, og andre før ham, så især den tidlige kritik af Troels-Lund i sammenhæng med den fremadstormende, kritiske historieforsknings ambivalente forhold til kulturhistorien i 1870'erne og 1880'erne. Dette blev især klart formuleret gennem de angreb, som den tyske historiker (og kender af dansk historie) Dietrich Schäfer rettede mod *Dagligt Liv*, som han så som udtryk for danskernes tabermentalitet, og som gav sig udslag i, at man trøstede sig med at skrive om borde, stole, sengetøj og andre ligegyldigheder i stedet for det virkeligt vigtige, nemlig statens historie – og da især en stor, sejrende nation som Tyskland.⁹ Troels-Lund sikrede sig for altid et berømmeligt eftermæle blandt kulturhistorikere, etnologer og antropologer ved i sit ironiske modskrift til Schäfer gladelig at afstå sin viden om et rundeligt antal kurfyrster til fordel for sin viden om tændstikkernes historie, som Troels-Lund ikke et sekund var i tvivl om, havde haft en lang større civilisationshistorisk betydning end et par tilfældige statsmænd.¹⁰

Spørgsmålet er dog, om det først og fremmest var det kulturhistoriske genstandsfelt som sådan, der var problemet i forhold til den reserverede bedømmelse af Troels-Lund blandt faghistorikere. Det var snarere uenighed om, hvad kulturhistorie bestod i, og hvad den kunne bruges til, som reaktionen gik på. Schäfer hævdede faktisk ikke, at kulturhistorie slet ikke skulle bedrives. Den skulle blot underordnes og tjene til oplysningen om statens historie. Det var derfor urimeligt, når Troels-Lund udsendte bind efter bind, hvor de kulturhistoriske emner tilsyneladende var endemålet. Det synspunkt delte flere af de hjemlige kritikere, herunder Johannes Steenstrup, der i 1882 var blevet fore-

⁷ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 39.

⁸ Christiansen, anf. arb., s. 60, pointerer, at Troels-Lund generelt var en stor inspiration for eftertidens danske kulturhistorikere uden at være egentlig skoledannende.

⁹ Bl.a. i *Der eigentliche Arbeitsgebiet der Geschichte*, 1888. Troels-Lunds strid med Schäfer er flere steder refereret og perspektiveret, herunder udførligt i Christiansen, anf. arb., s. 43-56.

¹⁰ Troels Lund: *Om Kulturhistorie*, 1894, s. 25.

trukket frem for Troels-Lund til et professorat i historie på Københavns Universitet. I sammenligning med sine kolleger på universitetet kom Steenstrup til at fremstå som „kulturhistorikeren“, men han var enig med Schäfer om rollefordelingen mellem den politiske historie og kulturhistorien. Steenstrup kritiserede derfor også Troels-Lund for at gå for langt og for ensidigt til værks.¹¹ Når Troels-Lund kunne skrive så mange bind om 1500-tallets slutning, hvad så med den forfatter, som ville fortsætte med at skrive om 1600-tallets begyndelse, spurgte Steenstrup. Skulle han også skrive 400 sider om bryllup, hvilket ifølge Troels-Lunds teori „maatte være nødvendigt for at forstaa Tiden“?¹² Det var for Steenstrup at se en helt absurd tanke, og han giver dermed udtryk for den, i forhold til hvordan kulturhistorien siden har udviklet sig som forskningsfelt, noget snæversynede opfattelse, at det er i orden at skrive om f.eks. bryllupsforberedelser, når blot man gør det kort, og at det ikke i sig selv bliver målet for skildringen. At Troels-Lund skulle skrive om f.eks. bryllupskikke, som om det var hans hensigt blot at dokumentere dem, er jo en grov misforståelse. Det var ikke skikkene i sig selv, det handlede om. Det var deres udviklinger, fordi de kunne bidrage til den civilisationshistoriske fortælling. Det er dog en svaghed i flere af bindene, at Troels-Lund i nogen grad forfalder til opremsninger, uden at forbindelsen til den større historiske udvikling fastholdes. Denne forbindelse kom først klarere frem med de to sidste bind af *Dagligt Liv*, som udkom, efter at Schäfer, Steenstrup og andre havde kritiseret den lidt mere monotone kulturhistorie i værkets første bind. Desuden overdrev Troels-Lund måske nok i *Om Kulturhistorie* den schäferske modvilje mod kulturhistorie, men til gengæld overdrev kritikerne af Troels-Lund også hans mangel på interesse for eller anerkendelse af den politiske historie. Det havde jo netop været meningen at inkludere denne i *Dagligt Liv*, og da det ikke skete, skrev Troels-Lund som nævnt sideløbende om disse emner.

Tilbage står dog, at der måske var noget ved *Dagligt Livs* form, der stak mere i øjnene på faghistorikerne end selve det kulturhistoriske felt, nemlig Troels-Lunds metode. Den var i udpræget forstand baseret på indlevelse, og hans fremstillings litterære og ofte ironiske facon skvulpede ukontrollabelt ud over kanterne på de støbeporme for den videnskabelige afhandling, som den positivistisk orienterede historieforskning havde udviklet. Povl Eller pegede på dette, og det samme havde Ellen Jørgensen gjort 25 år før ham. Hun hævdede at mene, at

¹¹ Johannes Steenstrup: „Professor Troels Lund contra Professor D. Schäfer“. I Jon A.P. Gissel (udg.): *Johannes Steenstrup. Historiografiske og historieteoretiske skrifter*, 2006, s. 65-70.

¹² Smst., s. 70.

der for så vidt ikke var noget i vejen med kulturhistorie (uden tvivl i Steenstrups version), men at Troels-Lund alligevel ikke var *rigtig* historiker på grund af, at hans metode var „stemningsbaaret“.13 Og Povl Eller var tilbøjelig til at give hende ret. Det var ikke muligt for ham, „at foretrække den åndfulde formulering“ frem for den faglige fordybelse, som det nok kunne skorte på hos Troels-Lund.14

Det synspunkt stod Povl Eller ikke alene med i 1970'ernes begyndelse. I Jysk Selskab for Histories tidsskrift, *Historie*, blev det også til en (kort og kritisk) anmeldelse af sjetteudgaven af *Dagligt Liv* ved tidsskriftets redaktør og senere rigsarkivar, Vagn Dybdahl. Han fandt, at de nye billedtekster af Erik Kjersgaard havde „noget Troels-Lund'sk over sig“.15 Og det var ikke venligt ment, for de bar præg af at være skrevet under indflydelse af, hvad der mere eller mindre tilfældigt var faldet udgiveren ind. Med hensyn til selve Troels-Lunds tekst var det naturligvis et problem, at hans viden om konkrete forhold og genstande var blevet overhalet af senere historikere. Det var der i og for sig ikke noget mærkeligt ved, men mere problematisk var Troels-Lunds „hulter-til-bulter metode“. Dybdahl rejste spørgsmålet om den historiske repræsentativitet i værket og harcelerede over, at i „lange passager aner man ikke, om det er hverdag eller fest, der skildres, om det er borgerliv, bonde- eller hofliv“. Det irriterede Dybdahl, at Troels-Lund ikke redegjorde godt nok for, når han f.eks. citerede fra en kogeboek, om citatet var udtryk for en almen praksis eller for noget, der kun var kendt eller brugt i en snæver kreds. Med andre ord var værket „ganske relativitetsløst“. Dybdahl havde helt ret i, at Troels-Lund ikke tog den slags særlig tungt. Men Troels-Lund var heller ikke interesseret i det repræsentative. Han var på udkig efter spor af en udvikling, ligegyldigt om de var store eller små spor. Det bed dog ikke på Dybdahl, og så kunne det ikke hjælpe, at værket alligevel var „vidunderlig læsning“, for det var som litteratur betragtet. På den baggrund var der ikke behov for at anmelde de resterende bind i udgivelsen.

Dybdahl og Eller var altså enige med Ellen Jørgensen i, at det nok så meget var metoden frem for genstandsfeltet, der var problemet. Det peger også på en kontinuitet i den afvisende holdning i historikermiljøet, der rækker tilbage til tiden for *Dagligt Livs* første udgivelse. Selve det forhold, at sjetteudgaven udkom, viser dog samtidig, at der f.eks. i museumsverdenen havde været vedholdende interesse for *Dagligt Liv*, og Erik Kjersgaard, der formodentlig har genkendt et åndsbeslægtet

13 Ellen Jørgensen: *Historiens Studium i Danmark i det 19. Aarhundrede*, 1943, s. 129.

14 Eller, anf. arb., s. 162.

15 *Historie*, 1968-1970, s. 258-259.

formidlingstalent i Troels-Lund, så rigtigt, at værket stadig var læsbart og kunne bære endnu en udgivelse. Kjersgaards indflydelse på den efterfølgende interesse for Troels-Lund skal ikke undervurderes. Værket blev genudsendt, netop som nye strømninger i kulturhistorien og beslægtede fag skød op i 1970'erne, og det betød, at *Dagligt Liv* kunne få nyt liv. En væsentlig forudsætning for dette nye liv skyldes formentlig netop Troels-Lunds „hulter-til-bulter metode“, nemlig at han gav plads til kilder, genstande og personer, som traditionelt ikke fik plads, når den store historie skulle fortælles, samt at disse blev placeret som ekskurser eller indfald i uvante sammenhænge. For eksempel gav han sig under beskrivelsen af traditioner omkring dåben og indbydelsen af faddere tid til at overveje udbredelsen af skrivefærdighed og hvordan man fremstillede blæk. Invitationer skulle jo skrives, og hvordan greb man det praktisk an på en gård i 1500-tallet?¹⁶

Summen af de mange små historier i *Dagligt Liv* gav en stor fortælling om fremskridt. 1500-tallet var begyndelsen på *vor tid*, det moderne, i Skandinavien. Hele denne store fortælling insisterede Troels-Lund på at beskrive ud fra dagliglivet: „Det er jo nemlig så, at det daglige liv er den mere end blot tilfældige skueplads, hvorpå de store politiske begivenheder foregik. Kendskabet til det daglige liv giver os en dybere forståelse af selve disse begivenheder. Vi lærer herved at kende den jordbund, hvoraf folkets færd skød op.“¹⁷ Det skal dog ikke forstås sådan, at kulturstudiet underordnes de politiske begivenheder. Fremskridtet kunne bedst analyseres dér, hvor det nye støder sammen med det gamle, og det ses ingen steder bedre end i hverdagslivets materielle forhold, i bolig og klædedragt og i hverdagens skikke og fester. Derigennem kom *Dagligt Liv* til at handle om hele befolkningen: „Ikke blot de store, de mægtige og udkårne; men de mange, de små, de glemte og forskudte, ingen undtagne, *alle*.“¹⁸ Og derfra kan værkets måske mest storslåede ambition udfoldes, nemlig forsøget på „at få at vide, hvorledes den store gåde, som vi kalder livet, tog sig ud for hin tids mennesker“.¹⁹ Disse store programformuleringer, som mange af værkets fremtrædende kritikere havde følt ubehag ved, rummer en del af forklaringen på, at *Dagligt Liv* i løbet af 1970'erne og 1980'erne kunne blive frugtbar inspiration for en ny generation af historikere. På 1970'ernes historiske institut på Københavns Universitet kunne Troels-Lund pludselig tage sig helt moderne ud for yngre historikere, fordi hans kulturhistoriske genstandsfelt netop ikke kun var ting, men

¹⁶ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 4, s. 321-326.

¹⁷ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 57-58.

¹⁸ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 58.

¹⁹ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 61.

også hverdagslivets tanker på tværs af alle befolkningslag. *Dagligt Liv* var derfor et godt bud på en mentalitetshistorisk indgang til 1500-tallets historie.²⁰

Fremskridtstanken og det kulturelt frigørende, som Troels-Lund mente at finde i 1500-tallet, var han meget bevidst om at bruge i sin fremstilling. Han var engageret fortaler for Københavns befæstning, og foruden (i mangel på universitetsansættelse) at være ansat som historielærer på Hærens Officersskole, skrev han adskillige artikler, hvor han med eksempler fra historien ville vise nødvendigheden af et stærkt forsvar. Parallelt hermed mente han, at der efter 1864 var behov for at genopbygge folkets og nationens bevidsthed om egen indre styrke og fælles identitet, og til det formål kunne den dansk-norske renaissance holdes op som et spejl for befolkningen i 1800-tallets slutning. Denne åbne bekendelse har længe medvirket til at gøre Troels-Lund altmodisch i akademiske kredse, hvor folket eller det nationale ikke var noget, man ville beskæftige sig med, uanset om det var en politisk eller videnskabeligt begrundet afvisning. Men paradoksalt nok er hans standpunkt for nylig blevet fremhævet som et næsten moderne træk hos Troels-Lund, der ved at være bevidst om sin egen samtidsbestemte, politiserende brug af kulturhistorien hævdes at udvise klare ligheder med Michel Foucaults forståelse af kulturhistorie.²¹ Man kan i den forbindelse desuden pege på, at Troels-Lund ville aflæse det store i det små lidt ligesom senere mikrohistorien. Også andre bevægelser inden for *new cultural history* er Troels-Lund sluppet nogenlunde helskindet igennem, og det skyldes i høj grad hans tværdisciplinære, lidt utilpassede tilgang til sit stof.²²

Til denne tilgang hører også en trang til at provokere de vante forestillinger om historiens gang. Der er masser af traditionelle forestillinger hos Troels-Lund selv, ikke mindst middelalderens tildelte rolle som en kulturel istid – i øvrigt et af de mest tungtvejende, tilbagevendende kritikpunkter mod *Dagligt Liv*. Men det opgør med middelalderen i Norden, som Troels-Lund finder i det daglige liv, var ikke en retlinet fremskridtsbevægelse. Idet nyt og gammelt mødes, foregår en kamp, hvis udfald kun er givet for så vidt, at der er tale om *survival of the fittest*. Men det er jo ikke nødvendigvis et gode. I bindet om livsbelysning udmalede Troels-Lund de kulturelle, religiøse og videnskabeli-

²⁰ „Rejsen mod virkeligheden. Alex Wittendorff om mentalitetshistorie og andre store fremskridt. Interview ved Peter Henningsen“, *Fortid og Nutid*, juni 2000, s. 131-140.

²¹ Damsholt, anf. arb., s. 18.

²² Om disse forskellige kulturhistoriske retninger, se Christiansen, anf. arb., s. 164-209.

ge (eller naturbetragtningmæssige) bestanddele, som historien siden oldtidens riger havde frembragt, og som i et særligt blandingsforhold var årsag til den nordiske renæssancebevægelse. Denne bevægelse var udtryk for, hvordan man i Norden trådte ud af middelalderens katolske mørke og ind i lyset fra den genopdagede klassiske oldtid, reformationen og den naturvidenskabelige revolutions spæde start. Det var ikke et pludseligt eller tilfældigt opstået brud med fortiden, men resultatet af århundreders opstemning, som til sidst måtte give efter. Med Troels-Lunds ord: „menneskelivets strøm brød sin gamle dæmning“.²³

Opgøret med pavekirken var en af hovedbestanddelene. Da Romeriget brød sammen, „frøs fortids kulturformer bort. Kun en eneste frugt blev hængende glemt tilbage. Bitter, runken, stærktfarvet. Det var oldtidens beske høstbær, kirken“.²⁴ Reformationen var derfor et fremskridt i den forstand, at den indtørrede pave ikke længere stillede sig imellem det enkelte menneske og Gud. Der blev derfor i åndelig forstand højere til loftet. Men medaljen havde en bagside, en modhage, og det var djævelen. Guds gamle hovedmodstander var der pludselig ikke længere nogen jordisk myndighed eller autoritet til at holde i skak. Mørkets fyrste kom derfor uimodsagt til at udgøre en bestanddel i det daglige liv, der var mindst lige så stærk som lysets fjerne Gud. Denne uafklarede kamp mellem lyset og mørket frisatte samtidig i befolkningen en naturlighed, som Troels-Lund nærmest opfatter som havende været frosset ned siden hedenskabet, og som slog duldende igennem i den daglige adfærd. Troels-Lund bruger den til at forklare, hvorfor f.eks. danske adelige kunne gå forrest i den lutherske fromhedsbevægelse samtidig med, at de behængt med guldkæder dejtede dødrukne om til dåbsgildet eller bryllupsfesten. På den måde kan Troels-Lund ved hjælp af iagttagelserne af det daglige liv give et andet indblik i reformationen end det rent teologiske: „Da reformationen sejrede i Norden, var det kun få, der forstod hvad retfærdiggørelse ved troen alene betød, men enhver kunne være med til sulemad, øl og det Gud velbehagelige giftermål.“²⁵

Det var dog ifølge Troels-Lund ikke ens for befolkningen, hvordan man forholdt sig til udviklingen. Fremskridtet traf først i de højere stænder for derefter at sive ned gennem samfundslagene. Det gælder ikke kun de åndshistoriske aspekter, men kan klart anskueliggøres ved hjælp af genstande og skikke. Alt det nye optages først på herregårdene og i de rige borgerhjem for derefter til sidst at præge de fattige bøn-

²³ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 1, s. 53.

²⁴ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 7, s. 128.

²⁵ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 7, s. 187.

derhjem, som er senest til at optage det nye og længst holder fast ved det gamle. Troels-Lund henviser ofte til levninger af gamle skikke i hans egen samtid, hvilket han konsekvent tager som udtryk for, at disse skikke er meget gamle og engang må have været meget stærke. Bryllupsdansen og kommoder får deres helt eget liv som organismer i denne udvikling. De er ikke kun udfoldelser eller objekter, der kan analyseres, men tildeles nærmest deres eget liv, hvor f.eks. møbler, næsten som eventyrenes legetøj, der uset af menneskeøjne får liv om natten, kæmper om forrangen i boligen. Kampens udfald er dog så godt som givet på forhånd i overensstemmelse med hele livsbelysningens udvikling i retning af frihedstrængens sejr. Troels-Lund bruger som et af eksemplerne herpå, at i 1500-tallet vandt brugen af stole frem som en slags udbrydere fra de vægfaste bænke, som med deres bundne, urokkelige placering i hjemmet var et glimrende billede på hele middelalderens verdensbillede. Stolen, derimod, kunne frit stå, hvor den ville. Det var særligt i de første bind af *Dagligt Liv*, at den historiske evolutionstese og analysen af de materielle forhold på denne måde blev noget hårdhændet koblet sammen af Troels-Lund (sprogligt understreget ved hans beskrivelse af stolene som *børn* af bænkene), og som førte til, at man i fagkredse havde let ved at nedvurdere ham.²⁶ Som Povl Eller skrev, kunne man bruge *Dagligt Liv* „som inspiration, javel“, men ikke som pålideligt arbejdsredskab i museumsverdenen eller til faktisk viden om de enkelte genstandes historie.²⁷

Dagligt Liv kan stadig være inspirerende at læse i dag, og mange af Troels-Lunds iagttagelser er efter min vurdering også fuldt ud aktuelle. Om værket som helhed er uomgængeligt, er en anden sag. Det er helt naturligt forældet i mange af sine betragtningsmåder, og ud over at senere forskning på mange konkrete punkter har overhalet det, lyder *Dagligt Liv* i mangt og meget som en stemme fra en fjern fortid. Argumentationsformen og det, man dengang kaldte sprodragten, røber umiskendeligt, at værkets afsæt er 1500-tallet læst med fin de siècle-briller. Det metodiske og kildekritiske problem i teksten, det „relativitetsløse“, som Dybdahl med god ret borede i, er heller ikke blevet mindre påtrængende med årene.

Når det alligevel kan siges at være aktuelt eller i det mindste at have bevaret sin gyldighed langt over 100 år efter sin første udgivelse, skyldes det mindst tre forhold. For det første, at værket indgår som en klas-

²⁶ Bænk-stol er et af flere evolutionseksempler hos Troels-Lund, som gennemgås af Stoklund, anf. arb., s. 30-36.

²⁷ Eller, anf. arb., s. 162.

siker i dele af den faglige selvforståelse og navnlig i en slags skabelsesberetning i nordisk kulturhistorie, etnologi og historisk antropologi.

For det andet indeholder værket så mange konkrete oplysninger om sine emner, at det stadig er en guldgrube for den forsker, studerende eller lægperson, der ønsker at få helt konkrete eksempler på, hvordan hverdagens små og store gøremål og begivenheder i praksis gik for sig i 1500-tallet. Et eksempel er Troels-Lunds nævnte beskrivelse af dåben. De overordnede, formelle rammer for dåben findes i tidens lovgivning, og dens teologiske betydning er omhandlet i kirkehistorien, dvs. dåben set først og fremmest med kirkeledelsens og præstens øjne. Men det er Troels-Lund, der har blik for de praktiske forhold omkring selve dåbsdagens organisering, som han bruger til at vise, hvordan nye ritualer og hensyn efter reformationen blev blandet med gamle vaner i hverdagens vilkår. Det allerede omtalte eksempel med indbydelse af faddere viser dette, hvor det i midten af 1500-tallet blev almindeligt med de skriftlige invitationer. Det var ikke altid længere nok at sende mundligt bud eller personligt at spørge, om nogle af de nærmeste til familien ville stå faddere. Det var siden middelalderen skik, at faddere gav gaver af ædelt metal, ofte en sølv mønt („lykkeskilling“), fordi metallet blev anset for at kunne skærme mod ondt. Med reformationen blev skikken ikke afskaffet eller forbudt, men af kirken forsøgt indgivet et andet indhold: Faddergaven måtte gerne gives, ikke som værn mod ondt, men som gudelig opmuntring og værn mod mismod hos de forældre, som Gud skænkede børn igen og igen. Det betød, at der ikke længere var grund til at standse ved en enkelt lykkeskilling i dåbsgave, for til forældrenes almindelige opmuntring var jo flere skillingen des bedre. Antallet af personer, der blev indbudt som faddere, steg derfor drastisk, og tit var det velstående personer, der boede langt væk, der blev skriftligt inviteret. Det er ifølge Troels-Lund en typisk udvikling, hvor reformationskirken omformer en gammel skik til en ny virkelighed og forsøger at få befolkningen til at tage det nye til sig, men med uforudsete konsekvenser til følge. Selv om denne „store uskikkelig“ med de mange faddere blev forbudt af kongen i 1549, viste det sig også her, at så snart en skik blev anset for velerhvervet, var den ikke sådan at få afskaffet igen. Kirkens egne folk så også en fordel ved de mange faddergaver, og endnu i 1600-tallet mødte en præst i Østjylland med 44 faddere ved sin søns dåb.²⁸ Dette blik for, hvordan udviklingen ofte forløber ad en tredje vej i mødet mellem gammelt og nyt, og at kongens og kirkens forsøg på at regulere ikke altid eller kun trægt lod sig gennemføre, er et af *Dagligt Livs* varige bidrag til forståelsen af 1500-tallets og 1600-tallets samfund. Dette fokus på brydning-

²⁸ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. 4, s. 364.

gen mellem, hvad der fra gammel tid har syntes naturligt og indordningen af dette under nye krav i samfundet, gør, at *Dagligt Liv* også kan læses som et supplement til de mere kendte værker af dels den nederlandske kulturhistoriker Johan Huizinga om middelalderens efterår (*Herfsttij der Middeleeuwen*, 1919), dels sociologen Norbert Elias om de europæiske civilisationsprocesser (*Über den Prozess der Zivilisation*, 1939).

For det tredje turde Troels-Lund, hvad få tør i dag, nemlig at tilvejebringe og præsentere en helhedstolkning. Det har siden været op og ned, hvor meriterende den slags har været, men Troels-Lund tvinger selv i dag sin læser til at forholde sig til helt grundlæggende spørgsmål om, hvordan den civilisationshistoriske udvikling er forløbet på tærsklen til moderne tid. Erik Kjersgaard pegede helt rigtigt i sin vurdering af Troels-Lund på, at man efterhånden – i det mindste i en nordisk kontekst – kan sammenligne *Dagligt Liv* med andre klassikere som Jacob Burckhardts *Die Kultur der Renaissance in Italien* (1860) eller Edward Gibbons *Decline and Fall of the Roman Empire* (1776-1789).²⁹ Går man disse værker efter punkt for punkt, vil meget eller det meste i dem sikkert kunne afvises som forældet, ensidigt eller direkte forkert. Ligeså er det med *Dagligt Liv*. Alligevel består de som klassiske forskningshistoriske synteser, og som sådan er de med i forskningens bagage i dag. Hvor meget, man har behov for at kigge i den bagage, vil være individuelt.

Morten Fink-Jensen

²⁹ *Dagligt Liv*, 6. udg., bd. I, s. 45.